

Az alapjogi jogalanyiság

Szerző: SOMODY Bernadette

Affiliáció: adjunktus, ELTE ÁJK

Rovat: Alkotmányjog

Rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András

Lezárás dátuma: 2024.02.29

Idézési javaslat: SOMODY Bernadette: „Az alapjogi jogalanyiság” in JAKAB András – KÖNCZÖL Miklós – MENYHÁRD Attila – SÜLYÖK Gábor (szerk.): Internetes Jogtudományi Enciklopédia (Alkotmányjog rovat, rovatszerkesztő: BODNÁR Eszter, JAKAB András) <http://ijoten.hu/szocikk/az-alapjogi-jogalanyisag> (2024). Konkrét szöveghelyre való hivatkozáshoz javasoljuk a szövegbeli bekezdésszámok használatát, pl. [8] vagy [12]–[18].

Az alapjogi jogalanyiság azt jelenti, hogy valaki, illetve valami az alapjogok jogosultja, és ebből következően igényt tarthat az alapjogok által nyújtott védelemre. Alapjogi jogalanyisággal minden természetes személy rendelkezik pusztán annál a ténynél fogva, hogy ember. Az ember jogképességének kezdő és befejező időpontja ugyanakkor a legvitatottabb alapjogi kérdések közé tartozik. A kezdő időpont kérdése az abortusznak és a magzat jogi státuszának problémájával fonódik össze, amiről nem alakult ki európai konszenzus. Az alapjogi jogképesség kezdetének a magyar jogrendszerben az élve születés időpontját tekinthetjük. Figyelembe kell venni azt is, hogy életkoruk alapján a gyermekek, illetve a kognitív fogyatékossgal élő emberek az általánostól eltérő döntési kompetenciával rendelkeznek, ami megalapozhatja alapjoggyakorlási lehetőségeik korlátozását. Általánosan elfogadott, hogy a természetes személyek szerveződéseit, a jogi személyeket is megilletik az alapjogok, az ő jogalanyiságuk azonban feltételekhez köthető. A szervezetek, jogi személyek nem lehetnek jogosultjai olyan alapjogoknak, amelyek természetüknél fogva csak emberek esetében értelmezhetők. Emellett az alapjogoknak az államot korlátozó funkciójából következik, hogy állami szervek nem lehetnek az alapjogok jogosultjai, nem rendelkeznek alapjogi jogalanyisággal.

Tartalomjegyzék

- 1. Az alapjogi jogalanyiság fogalma**
- 2. Az ember mint az alapjogok alanya**
 - 2.1. A jogképesség kezdete és vége
 - 2.2. Az alapjoggyakorlási képesség
- 3. A szervezetek alapjogi jogalanyiséga**
- 4. A közhatalom-gyakorlók alapjogi státusza**
 - 4.1. A közhatalmi szervek alapjogi státusza
 - 4.2. A közhatalom-gyakorló természetes személyek alapjogi jogképessége
- 5. Új igénybejelentők**
- 6. JEGYZETEK**

1. Az alapjogi jogalanyiság fogalma

[1] A jogalanyiság, a jogképesség alapvető dogmatikai fogalmak az alapjogi jogterület számára is.^[1] Az alapjogi jogalanyiság azt jelenti, hogy valaki, illetve valami az alapjogok jogosultja, és ebből következően igényt tarthat az alapjogok által nyújtott védelemre. (Ettől eltérő kérdés, hogy ki, illetve mi áll az alapjogi jogviszony kötelezetti oldalán ->[az alapjogok fogalma és hatálya](#).) Ez a másik irányból is igaz: csak annak az állapota, magatartása vagy cselekvési lehetősége élvezhet alapjogi védelmet, illetve alapjogi igényrel csak az élhet, aki (ami) alanya az alapjogoknak.

[2] A fenti meghatározásból az is következik, hogy az alapjogi jogalanyiság fogalmának tisztázása nélkülözhetetlen az alapjogi bíráskodás és általában az alapjogok védelmének biztosításához. A jogvédő fórumok két fő kérdés megválaszolásával döntenek el, hogy valamely egyénet érintő állami intézkedés alkotmányosan elfogadható-e. Az első kérdés arra vonatkozik, hogy az intézkedéssel érintett állapot vagy magatartás alapjogi védelemben részesül-e; a második lépésben pedig azt kell eldönteni, hogy az alapjogilag védett állapotba való beavatkozás, illetve magatartás korlátozása igazolható-e.^[2] Ez utóbbi fázis alapvetően annak vizsgálatára irányul, hogy a jogkorlátozás legitim célt szolgáló, a céllal arányos intézkedés-e (->[az alapjogok korlátozása](#)). A vizsgálódásnak erre a második fázisára azonban csak akkor kerülhet sor, ha az első kérdésre adott válasz pozitív, vagyis ha azt állítjuk, hogy a korlátozással érintett állapot, magatartás vagy cselekvési lehetőség alapjogi védelemben részesül. Ebben a körben a jogvédő bíróságok általában az alapjogok tárgyi hatályát vizsgálják meg (például az önrendelkezési jog hatókörébe tartozik-e az öngyilkosság, a véleménynyilvánítás szabadsága kiterjed-e a holokauszttagadásra). Emellett arra is figyelemmel kell lenni, hogy kikre (mikre) terjed ki az érintett alapjog személyi hatálya, általánosabb szinten kik az alapjogi jogalanyok (például állami szervek általában nem alanyai az alapjogoknak, egy szervezet specifikusan nem alanya a lelkiismereti szabadságnak), hiszen alapjogi védelmet csak ők igényelhetnek.

[3] Az alapjogi jogalanyiségra vonatkozóan a jogrendszerekben csak kevés kodifikált szabályt találunk, ezért sok esetben az igényérvényesítés tényleges lehetőségei rajzolják ki az alapjogi jogalanyiság terjedelmét. A jogvédő bíróságok számára, eljárási szempontból jellemzően a kereset, panasz, beadvány stb. befogadásának előfeltétele a sérelmet szenvedett személy (vagy más entitás) alapjogi jogalanyiséga. A panasz, illetve a kérelem érdemi elbírálása előtt a magyar Alkotmánybíróságnak (->[az alapjogok védelme](#), ->[Alkotmánybíróság](#)) és az Emberi Jogok Európai Bíróságnak (EJEB) is foglalkoznia kell azzal, hogy a hozzá forduló panaszos alapjogi jogalany-e, illetve alanya-e az alapjogoknak, amelynek megsértése miatt a beadványt előterjesztette. Jól megfigyelhető ez a jogi személyek, illetve a közhatalmi szervek beadványaival kapcsolatos joggyakorlatban. Az Alkotmánybíróság – azóta átalakuláson átment – gyakorlata szerint visszautasította az állami szervek által benyújtott alkotmányjogi panaszokat; az EJEB az Emberi Jogok Európai Egyezményének (EJEE) 34. cikke alapján pedig nem fogadja be a kormányzati szervek kérelmeit. E beadványozók azért nem indíthatnak eljárást a bíróságok előtt, mert nem alanyai az alapjogoknak.^[3]

[4] A jogalanyiság természetesen nemcsak az alapjogi jogterület, hanem az egész jogrendszer számára alapvető kérdés. A különféle jogágaknak a személyre és a személyiségre vonatkozó felfogása azonban a jogágak eltérő rendeltetése miatt különböző, azok nem alkotnak átfogóan érvényes koncepciót. Az alapjogi jogalanyiság az európai jogrendszerekben az emberi méltóság védelmén alapul.^[4]

2. Az ember mint az alapjogok alanya

[5] Az emberi jogok alapeszméje szerint e jogok minden embert egyenlő módon megilletnek, tekintet nélkül erkölcsi minőségére, szellemi és fizikai állapotára, egyéb tulajdonságaira és érdemeire. Az alkotmányokba, illetve nemzetközi egyezményekbe foglalt alapjogok ezeknek az emberi jogoknak a

jogi elismerését jelentik, ami által az emberi jogok erkölcsi igényből az állammal szemben fennálló jogi igényné válnak (->[az alapjogok fogalma és hatálya](#)), és bírói úton kikényszeríthető korlátot állítanak az állami hatalomgyakorlás elé (->[az alapjogok védelme](#)).^[5] Az alapjogok tehát alapvetően az embereket a közhatalommal szemben megillető legalapvetőbb jogosultságok, vagyis az alapjogok jogosultjai mindenekelőtt az emberek. Ennek megfelelően alapjogi jogalanyisággal minden természetes személy rendelkezik pusztán annál a ténynél fogva, hogy ember.

[6] Amellett, hogy az emberek teljes és feltétlen alapjogi jogalanyisággal rendelkeznek, a tétel megfordítva is igaz: csak az emberek rendelkeznek ilyen alapjogi státusszal. Az emberi méltóság és az élethez való jog mint a személyiséget védő kiemelkedő jelentőségű jogok csak az emberek sajátjai. Más jogalanyok, például az emberek által alkotott szerveződések jogképességének elismerése e morális státusz hiánya miatt feltételekhez köthető, terjedelme korlátozható.^[6]

2.1. A jogképesség kezdete és vége

[7] Miközben az alapjogi gondolkodásban az emberek alapjogi jogalanyiséga megkérdőjelezhetetlen, az egyik legérzékenyebb és legvitatottabb alapjogi kérdés az ember jogképességének kezdő és befejező időpontja, vagyis az, hogy mikor kezdődik és ér véget az alanyi alapjogi védelmet élvező emberi minőség.

[8] Az alapjogi jogképesség kezdő időpontjának kérdése az abortusznak és a magzat jogi státuszának problémájával fonódik össze (->[az élethez való jog](#)). E kérdésben nem alakult ki európai konszenzus, az állásfoglalástól a nemzetközi emberi jogi egyezmények és a nemzeti alkotmányok is tartózkodnak, így nem mondják meg azt sem, hogy az ember mikortól rendelkezik alapjogi jogképességgel. Az ENSZ gyermekjogi egyezménye életkori alapon határozza meg a gyermek fogalmát, azonban ehhez csak felső életkori határt szab, a gyermek fogalmának kezdő időpontja nem része a definíciónak.^[7] Az EJE szintén hallgat az élet kezdetéről, és az EJE is tartózkodik a kérdés eldöntésétől. A bíróság gyakorlata szerint az élethez való jog kezdete az államok mérlegelési szabadságába tartozik, amelyek jelentősen eltérő módon ítélik meg a meg nem született emberek jogi státuszát.^[8] Az ír alkotmány 2018-ig elismerte a meg nem születettek élethez való jogát, de egy népszavazás nyomán a rendelkezést 2018-ban hatályon kívül helyezték.^[9] Jelenleg a magyar és a szlovák alkotmány foglalkozik a magzat jogi státuszával, azonban mindkét szöveg az élet születés előtti védelméről, és nem a meg nem születettek élethez való jogáról rendelkezik.^[10] A feltétlen és egyenlő jogképesség követelményéből eredően a jogképesség legkésőbb a születéssel létrejön, vagyis a születéstől minden ember abszolút alapjogi jogképességgel rendelkezik. Ebből az is következik, hogy a gyermekek alapjogi jogképessége nem korlátozható, ők – életkoruktól függetlenül – épp úgy alanyai az alapjogoknak, mint a felnőttek (->[a gyermekek jogai](#)).

[9] A magyar magzatvédelmi törvény^[11] és az annak alkotmányosságát felülvizsgáló alkotmánybírósági gyakorlat^[12] alapján az alapjogi jogképesség kezdetének a magyar jogrendszerben az élve születés időpontját tekinthetjük. Az Alkotmánybíróság érvelése szerint az élethez való jog abszolút, korlátozhatatlan voltára tekintettel (->[az élethez való jog](#)) az a törvényi szabályozás, amely a terhes nő életének megmentésén túl más esetekben (így a terhes nő egészségének veszélyeztetése, a magzat fogyatékossága, illetve súlyos válsághelyzet esetén) is lehetővé teszi az abortuszt, erről szóló alkotmányi rendelkezés hiányában is azt juttatja kifejezésre, hogy a magzat nem tekinthető jogalanynak. Ellenkező esetben ugyanis a magzatot mint jogalanyt megilletné az élethez való abszolút alanyi jog, amely – az életek közötti választás kényszerű esetét kivéve – kizárná a magzati élet elvételét. A magyar jogban tehát a még meg nem született ember, a magzat nem rendelkezik alapjogi jogképességgel. Ezzel harmonizál az Alaptörvény II. cikkének szövegezése is, amely a magzat tekintetében – elhatárolva a minden embert megillető élethez való jogtól – az államnak a magzati élet védelmére irányuló kötelezettségét rögzíti.^[13] A szakjogágak közül a polgári jog a magzat számára feltételes jogképességet biztosít, ami – ha élve születik – a fogantatására visszamenő hatállyal illeti meg. Ez a polgári jogi szabályozás azonban a magzat

alapjogi jogalanyiságát nem érinti, így nem alapozza meg a megszületéshez való jogát sem, hanem a polgári jog funkciójához igazodóan a magzat vagyoni (elsősorban öröklési) érdekeinek védelmét szolgálja.^[14]

[10] Látszólag egyértelműbb, hogy az alapjogi jogképesség a halálig tart, azonban a halál fogalmának és időpontjának meghatározása mint természettudományos, illetve orvosi kérdés vitatható lehet. A halál az uralkodó álláspont szerint az agyműködés teljes és visszafordíthatatlan leállásával következik be (->[az élethez való jog](#)).^[15] Ugyancsak kérdéseket vet fel, hogy míg a halott személyek nyilvánvalóan nem gyakorolhatnak jogokat, kifejezhetik szándékaikat a haláluk előtt, és még ennek hiányában is bizonyos érdekeik túlélhetik a halált. Ebből adódóan, a méltóság és az autonómia védelmében akár a posztumusz jogok mellett is lehet érvelni.^[16]

2.2. Az alapjoggyakorlási képesség

[11] Az ember feltétlen és teljes alapjogi jogképességének elismerése mellett is szembe kell nézni azzal a kérdéssel, hogy életkoruk alapján a gyermekek, illetve a kognitív fogyatékossgal élő személyek az általánostól eltérő – még fejlődő vagy sérült – döntési kompetenciával rendelkeznek, ami megalapozhatja alapjoggyakorlási lehetőségeik korlátozását.^[17]

[12] A döntési, cselekvési szabadságot biztosító jogokat – szemben az egyén helyzetét, állapotát védő alapjogokkal – a jogosult döntésekkel és cselekedetekkel gyakorolja, amelyhez az szükséges, hogy megfelelő döntési képességgel rendelkezzen. Ez a képesség egyrészt az egyén életkorával és azzal összefüggő érettségével, másrészt mentális állapotával van szoros összefüggésben. A döntési kompetencia az életkor előrehaladtával jellemzően folyamatosan teljeseedik ki, és általánosan elfogadottan a gyermeki életkor felső határával, a tizenharmadik életév betöltésével^[18] válik teljessé (->[a gyermekek jogai](#)). Emellett, a tizenharmadik életév betöltését követően, a felnőttkorú ember döntési képességét is korlátozhatja kognitív fogyatékossga (->[a fogyatékossgal élő személyek jogai](#)).

[13] A korlátozott döntési kompetencia alapjogi kezelésére felmerülhet, hogy az alapjogok tekintetében is alkalmazzuk a kontinentális jogrendszerekben megszokott módon a polgári jog több évszázados múltra visszatekintő dogmatikáját és részletesen kimunkált szabályait, és ezek alapján elhatároljuk egymástól az alapjogi jogképesség (valaki az alapjogok alanya) és a cselekvőképesség (saját maga gyakorolhatja alapjogait) fogalmát. A polgári jogi megközelítés lényege szerint míg minden ember jogképes, a cselekvőképesség életkor, illetve mentális állapot alapján korlátozható. Ezt gyakran tapasztalhatjuk a fogyatékossgal élő személyek jogainak szabályozásával kapcsolatban, amelyeket az ENSZ fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezménye^[19] emberi jogokként biztosít, ugyanakkor e személyek jogképességével kapcsolatos nemzeti szabályozások nagyrészt a polgári jogban találhatók, így a polgári jogi koncepciót követik; alkotmányos normák rendszerint csak a fogyatékossgal élő személyek választójogára vonatkoznak.^[20] Azonban az elsősorban a vagyoni jogokra kialakított polgári jogi fogalmi konstrukció – a két jogág alapvetően eltérő szabályozási tárgyköre és funkciója miatt – nem alkalmas az önálló alapjoggyakorlási lehetőség megítélésére; erre az alapjogi jogterületnek ki kell dolgoznia saját fogalmi rendszerét.^[21]

[14] Az alapjoggyakorlási lehetőségekről rendelkező szabályozásnak és bírói gyakorlatnak összhangban kell állnia a gyermekek jogaival^[22] és a fogyatékossgal élő személyek jogaival^[23] is. Figyelembe kell venni, hogy az alapjoggyakorlás lehetőségének korlátozása magának az alapjognak a korlátozását jelenti, ezért igazolásra szorul. A jogkorlátozást adott esetben legitim célként indokolhatja a gyermekek vagy a fogyatékossgal élő emberek jogainak védelme, de a korlátozásnak meg kell felelnie az alkalmasság, a szükségesség és az arányosság kritériumainak is (->[az alapjogok korlátozása](#)).^[24] Ennek megfelelően mindkét személyi kör esetében arra kell törekedni, hogy e korlátok ellenére az érintett gyermekek, illetve fogyatékossgal élő emberek autonómiája minél teljesebb módon érvényre jusson.

[15] A gyermekjogi megközelítés a gyermek döntési képességeinek folyamatos kibontakozásából indul ki, amiből következően az egész gyermekkor alatt biztosítani kell a gyermek növekvő autonómiáját, és fejlődését az önálló felnőttkor felé. A gyermek életkorával párhuzamosan érettsége is folyamatosan fejlődik, a gyermekek kategóriáján belül jelentősen eltérő tulajdonságú korcsoportok azonosíthatók (például kisgyermekek és serdülők). Ezzel a fejlődéssel párhuzamosan teljesebb ki a gyermekek döntési kompetenciája; általánosan elfogadott, hogy tizennyolcadik életévük betöltésével teljessé válik alapjoggyakorlási képességük is. A kisebb gyermekeknek több irányításra van szükségük, ugyanakkor a gyermekjogok terén alapvetően érvényesül a gyermekek meghallgatáshoz való joga, amely biztosítja, hogy az őket érintő valamennyi kérdésben meghallgassák véleményüket és azt kellő súllyal figyelembe is vegyék (->a gyermekek jogai).^[25]

[16] A gyermek alapjoggyakorlásának kérdése jellemzően összefonódik a szülő neveléshez való jogával, illetve a szülő erre irányuló kötelezettségével és felelősségével. A szülőnek a gyermek alapjoggyakorlásával kapcsolatos szerepe tehát saját alkotmányos jogán és kötelességén alapul, döntései nem tekinthetők úgy, mintha a gyermek helyett, az ő képviseletében a gyermek alapjogait gyakorolná. A szülőnek lehetősége és egyben kötelessége, hogy a gyermeket életkorának, illetve képességeinek megfelelően irányítsa jogai gyakorlásában. A gyermek növekedésével párhuzamosan a szülő szerepének a gyermek helyett hozott döntésektől a közösen meghozott döntéseken át kell átalakulnia a gyermek döntéshozatalának támogatójává.^[26]

[17] A tizennyolcadik életév betöltését megelőzően a gyermekek önálló alapjoggyakorlásának biztosítása kivételesnek számít, jellemzően speciális szűk személyi körre (például 16–18 év közötti gyermekekre), illetve meghatározott jogokra (például egészségügyi önrendelkezési jogra) vonatkozik. A gyermekek döntéshozatali képessége több tényező, így az életkor, az érettség, a döntési helyzet, továbbá a döntés fajtájának, súlyának és kockázatainak függvénye lehet. Jellemző szabályozási megoldás, hogy a jog általános életkori határt állapít meg a joggyakorlásra, amely által lényegében az adott életkortól vélelmezi a gyermeknek a döntéshez szükséges érettségét és pszicho-szociális fejlettségét.^[27]

[18] Azt, hogy valaki önállóan gyakorolhatja-e az alapjogait, a magyar Alkotmánybíróság gyakorlata szerint esetről esetre lehet megítélni; és nem lehet automatikusan átvenni az egyébként jobban kimunkált, de más élethelyzetekre (vagyonai viszonyokra) alkalmazható polgári jogi cselekvőképességi szabályokat. Az egyes ügyek megítélése során egyrészt az egyén életkorát, másrészt a döntés tárgyát kell figyelembe venni. Ennek alapján pedig adott esetben az alapjoggyakorlási lehetőség életkori határa a tizennyolcadik életév betöltésénél korábbi, vagy kivételesen későbbi életkor is lehet.^[28]

[19] A kognitív fogyatékosággal élő emberek döntési kompetenciájának korlátozottsága számos esetben cselekvőképességük korlátozásához és helyettes döntéshozó (gondnok) kijelöléséhez vezet (helyettes döntéshozatal). Az érintettek autonómiájának érvényesülését azonban jobban szolgálja az, ha az állam támogató intézkedésekkel segíti őket abban, hogy az adott döntés meghozatalára képessé váljanak (támogatott döntéshozatal) (->a fogyatékosággal élő személyek jogai).^[29] Ha az egyénnek nincs meg a szükséges döntéshozatali kompetenciája, akkor az állam – az egyén védelme érdekében – feljogosíthat más személyeket, így a gondnokot arra, hogy nevében és érdekében eljárjon. Ezek a személyek azonban az egyént nem helyettesíthetik az alapjogok gyakorlásában, hiszen az alapjogi jogalanyiságot megalapozó emberi méltósághoz való jog lényege, hogy az egyén maga hozza meg az autonómiája körébe tartozó döntéseket, és nem válhat más személy döntésének a tárgyává. A gondnok döntési jogosultságait mint alapjogkorlátozást igazolhatja az érintett jogainak védelme, de a szükségességi-arányossági kritériumrendszernek megfelelően (->az alapjogok korlátozása) ennek azokra az esetekre kell korlátozódnia, amelyekben a döntési képesség korlátozottságának jellege és mértéke elkerülhetetlenül szükségessé teszi. Ugyanebből a kritériumrendszerből következik az is, hogy az érintett helyett történő döntéshozatallal szemben előnyt kell élveznie annak a megoldásnak, hogy az érintett támogatást kapjon ahhoz, hogy döntéseit maga hozza meg.^[30]

3. A szervezetek alapjogi jogalanyisága

[20] Általánosan elfogadott, hogy bizonyos megkötésekkel nemcsak a természetes személyeket, hanem a természetes személyek szerveződéseit, a jogi személyeket is megilletik az alapjogok, ők is rendelkezhetnek alapjogi jogalanyisággal és igényelhetnek alapjogi védelmet.^[31] Annak ellenére van ez így, hogy a jog által konstruált személyek alapjogi jogalanyisága önellentmondásnak tűnhet, hiszen az alapjogok fogalmilag az emberek jogai. Míg a természetes személyek jogképességét az emberi jogok eszméje egyértelműen alátámasztja, addig a jog által létrehozott entitások alapjogi jogalanyiságának nincs általánosan elfogadott igazolása. Az uralkodó magyarázat szerint a szervezetek jogképessége csupán eszközjellegű, amelynek révén valójában az azokat alkotó természetes személyek alapjogai kapnak védelmet (például az egyesületek alapjogainak elismerése az egyesület tagjai alapjogainak érvényesülését szolgálja). Ettől eltérő megközelítés lehet az, amely elismeri a szervezetek önálló és eredeti, a tagjaitól független alapjogi jogalanyiságát, a szervezeteknek az emberekéhez hasonló kiszolgáltatott helyzetére, az önkényes hatalomgyakorlásnak való kitettségükre figyelemmel.^[32] Az előbbi, uralkodó felfogás összhangban van azzal a megállapítással, miszerint kizárólag az ember rendelkezik azzal a morális státusszal, amely a teljes és feltétlen alapjogi jogalanyiságot igazolja; más jogalanyok, így az emberek szerveződéseinek jogalanyisága feltételekhez köthető és terjedelme korlátozható lehet. Az alternatív igazolási út viszont kritika tárgya lehet azért, mert könnyen relativizálhatja az emberek alapjogainak védelmét.

[21] Ahogyan az emberek alapjoggyakorlási lehetőségeit el kell választanunk a polgári jogi cselekvőképesség fogalmától, úgy a szervezetek vagy jogi személyek alapjogi fogalmát sem azonosíthatjuk a polgári jogi jogi személyiséggel. Az alapjogok terén tehát a jogi személy fogalma önálló jelentéssel bír: a szerveződések eltérő körére terjedhet ki, továbbá a jogalanyiság kezdete és vége sem esik feltétlenül egybe a szervezet nyilvántartásba vételével, illetve feloszlásával. Az EJB nem kívánja meg, hogy a hozzá forduló nem-kormányzati szervezet a nemzeti polgári jog szerint jogi személynek minősüljön, így például elismeri a nyilvántartásba nem vett vagy feloszlott jogalanyoknak a kérelmezői jogosultságát, amikor a panasz magát a feloszlás vagy a nyilvántartásba vétel megtagadásának tényét érinti.^[33]

[22] Míg az ember alapjogi jogképessége – emberi méltósága alapján – teljeskörű, addig a nem-természetes személyek tekintetében bizonyos alapjogok szükségképpen kiesnek a körből, mivel a szervezetek, jogi személyek nem lehetnek jogosultjai olyan alapjogoknak, amelyek természetüknél fogva csak természetes személyeket illethetnek meg. Ezt a korlátozást tartalmazza a magyar Alaptörvény I. cikk (4) bekezdése is, amely szerint a törvény alapján létrehozott jogalanyok számára azok az alapvető jogok biztosítottak, amelyek természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkoznak. Hasonló felfogást képvisel az EJB is. Az EJE 34. cikke értelmében az emberek mellett azok szervezetei is jogosultak kérelemmel fordulni a bírósághoz az egyezményben foglalt jogaik megsértése miatt; ugyanakkor a bíróság gyakorlata szerint bizonyos alapjogok sérelmére a szervezetek nem hivatkozhatnak, mivel azok természetüknél fogva nem illethetik meg őket. Egyes alapjogok (például a kínzás tilalma, az élethez való jog, a lelkiismereti szabadság) általánosan elfogadottan csak természetes személyek esetében értelmezhetők; ezen túl azt, hogy adott alapjog vagy annak valamely részjogosultsága megilletheti-e a szervezeteket, jogi személyeket, a jogvédő bíróságok joggyakorlata alakítja.^[34]

[23] Azon alapjogok körét, amelyre egy szervezet, illetve jogi személy hivatkozhat, nem csak az adott alapjog természete (szervezetekre, jogi személyekre való értelmezhetősége) korlátozhatja. Elméletben további korlátozó szempontként merülhet fel az adott szervezet, jogi személy célja, illetve funkciója, amely alapján az adott entitás csak olyan alapjogra és csak olyan élethelyzetben hivatkozhat, amely a rendeltetésével összefügg, a tevékenységéhez kapcsolódik (például egy környezetvédelmi egyesület a közérdekű adatok megismeréséhez fűződő alapjogára a környezettel, környezetvédelemmel kapcsolatos közérdekű adatokkal kapcsolatban hivatkozhat). Ez a relatív jogalanyiság koncepciója, amely egyes esetekben felbukkant már a magyar Alkotmánybíróság gyakorlatában is.^[35]

4. A közhatalom-gyakorlók alapjogi státusza

4.1. A közhatalmi szervek alapjogi státusza

[24] Az alapjogok az emberek és – a fentiek szerint, bizonyos korlátozásokkal – az egyének által létrehozott szervezetek, jogi személyek legfontosabb jogosultságai, amelyek alapvetően az államot kötelezik e jogok tiszteletben tartására és védelmére, vagyis a közhatalom gyakorlása elé állítanak jogi korlátot (->[az alapjogok fogalma és hatálya](#)). Az alapjogoknak az államot korlátozó funkciójából következik, hogy állami-közhatalmi szervek nem lehetnek az alapjogok jogosultjai, tehát nem rendelkeznek alapjogi jogalanyisággal. Az alapjogok az egyének szabadságát hivatottak garantálni az állammal, annak szerveivel szemben. Az utóbbiak tevékenységére ezzel szemben a jogi kötöttség jellemző, a jogállamiság elvéből következően a közhatalom csak a jognak alárendelten – tehát nem szabadon – gyakorolható. A közhatalmi szervek csak azt tehetik meg, amire a jogszabályok felhatalmazzák őket, vagyis ami a feladat- és hatáskörükbe tartozik. Ezzel a jogi kötöttséggel az alapjogi jogosultság összeegyeztethetetlen.

[25] Ezt a megközelítést képviseli az EJB az EJE 34. cikke alapján, amelynek értelmében a bíróság csak nem-kormányzati szervektől fogad be kérelmeket, kormányzati szervek részéről nem (köztük a központi kormányzati szervek mellett az önkormányzatok vagy a bíróságok részéről sem). A magyar Alkotmánybíróság a 2010-es évek első feléig következetesen képviselte azt az álláspontot, miszerint állami szervek alapjogok jogosultjai nem lehetnek, és így alapjogi igényeket bíróság előtt nem érvényesíthetnek. Az ekkor irányadó gyakorlat szerint az államhoz kapcsolódó entitások közül azok a szervek, intézmények (így helyi önkormányzatok, egyetemek) kaphattak alapjogi védelmet, amelyek esetében ez autonómiájuk védelmét és ezen keresztül az emberek alapjogainak érvényesülését szolgálta. 2016 után azonban születtek e korábban következetes alkotmánybírósági gyakorlatnak ellentmondó döntések.^[36] Ezt követően, az alkotmánybírósági törvény 2019-es – azóta hatályon kívül helyezett – módosítása kifejezetten megnyitotta az alkotmányjogi panasz előterjesztésének a lehetőségét a közhatalmat gyakorló indítványozók előtt is.^[37] Az ezt követően született alkotmánybírósági döntések pedig már úgy érveltek, hogy a természetüknél fogva nem csak az emberre vonatkozó alapjogok „a jogi személyeket – így a közhatalmat gyakorló szerveket – is megilletik”, akár a Kormány is igényelhet alapjogi védelmet.^[38] A Kormány alapjogi jogalanyiságának ilyen elismerése nyilvánvalóan nem illeszthető össze az alapjogok fent meghatározott fogalmával és funkciójával. Ezt követően a magyar jogfejlődésben 2023-ben újabb fordulat következett be, ekkor ugyanis az alkotmánybírósági törvény egy újabb módosítása kifejezetten kizárta, hogy közhatalmat gyakorló indítványozók valódi alkotmányjogi panasszal éljenek.^[39]

4.2. A közhatalom-gyakorló természetes személyek alapjogi jogképessége

[26] A közhatalmi szervek hatásköreit ténylegesen természetes személyek gyakorolják, tehát a közhatalmi szervek nevében emberek hozzák a döntéseket, foganatosítják az intézkedéseket stb. Kérdésként merül fel, hogy hogyan alakul a közhatalmat gyakorló természetes személyek (például rendőr, miniszter, bíró) alapjogi jogképessége, hiszen egyrészt emberként teljes és feltétlen alapjogi jogképességgel rendelkeznek, másrészt – az alapjogok fogalmából következően – a közhatalom-gyakorlás az alapjogokra való hivatkozást kizárja, a közhatalom gyakorlása nem részesülhet alapjogi védelemben.

[27] Elméletileg megközelítve a kérdést világos fogalmi határ húzható e személyek közhatalom-gyakorló és magánemberi minősége és cselekedetei között. Erre az elhatárolásra figyelemmel pedig a közhatalom-gyakorló természetes személyek alapjogi jogképessége szituatív jogképességgént értelmezhető, vagyis attól függ, hogy az érintett személy adott helyzete vagy magatartása a közhatalom-gyakorlásához kötődik-e (például a bíró nem hivatkozhat információs önrendelkezési jogára az ítélet kihirdetése során annak érdekében, hogy nevét eltitkolhassa), vagy attól független

(például a bíró mindenki máshoz hasonlóan hivatkozhat információs önrendelkezési jogára egészségügyi ellátás igénybevételekor). A közhatalmat gyakorló, a közhatalom képviseletében eljáró természetes személyeket *ebben a minőségükben* alapjogok nem illethetik meg. Míg ugyanezek a természetes személyek magánemberként másokhoz hasonlóan alanyai az alapjogoknak.

[28] Tovább árnyalja egy-egy élethelyzet megítélését, ha az érintett közhatalmat gyakorló természetes személy egyúttal politikai közszereplő is (például miniszter, polgármester). Ebben az esetben az érintett személyt politikai közszereplőként természetesen megilletik az alapjogok, ugyanakkor azok nagyobb mértékű korlátozását köteles eltérni, mint a magánemberek általában (->a [véleménynyilvánítás szabadsága](#)).

[29] Az alapjogvédő bíróságok gyakorlata nem követi ezt az éles elhatárolásokat alkalmazó elméleti megközelítést. A bíróságok is figyelemmel vannak arra, ha az alapjogi igénytel fellépő természetes személy egyúttal közhatalmat is gyakorol, azonban ezt nem az alapjogi jogképesség, hanem az alapjogkorlátozás arányosságának (->[az alapjogok korlátozása](#)) körében értékelik. Vagyis a közhatalom-gyakorlással összefüggő körülményekre figyelemmel, azokkal arányban az általánosnál korlátozhatóbbnak tekinti az érintett közhatalom-gyakorló természetes személy alapjogait.^[40] Ez a megközelítés lényegében megegyezik a politikai közszereplők alapjogi helyzetének kezelésével.

5. Új igénybejelentők

[30] Az újabb alapjogi gondolkodás és joggyakorlat további entitások jogalanyisága elismerésének kérdését is felveti, például az állatok, a természet vagy egyes természeti képződmények, illetve a mesterséges intelligencia esetében. Ahogyan más nem-emberi entitások vonatkozásában, az ilyen „új igénybejelentők” tekintetében is két igazolási út merülhet fel jogalanyiságuk esetleges elismerésének alátámasztására. Az egyik, instrumentális magyarázat szerint ezeknek az entitásoknak a jogalanyisága valójában az emberek alapjogainak védelmét szolgálja, így például egy folyó jogalanyiságának elismerése az egészséges környezethez való jog védelmét mozdítja elő. A másik magyarázat azon alapulva igyekszik igazolni újabb entitások jogalanyiságát, hogy azok lényeges tulajdonságaikban hasonlítanak az emberekre, például az állatok, legalábbis a gerincesek éreznek fájdalmat és boldogságot. Vannak, akik – az érdekelméletet követve – úgy érvelnek, hogy az állatok jogalanyisága csak a jogi elismerésen múlik. Ezek az igazolási kísérletek is elfogadják ugyanakkor azt, hogy ezen entitások jogalanyiságának elismerése esetén az új jogalanyokat megillető jogok katalógusa nagyban eltérne az emberek alapjogaitól, végső soron nem is szükségszerűen jelentené azt, hogy a jogaik alapvető jogok.^[41] Továbbá, technikailag ilyenkor is az emberek lennének jogosultak arra, hogy a folyó, az állatok stb. képviselőjeként jogvédelmet igényeljenek és eljárást indítsanak.

[31] A hagyományos, a magyar Alkotmánybíróság által is képviselt megközelítés szerint a fent említett célok ilyen új jogi konstrukciók nélkül is elérhetők, így például nem szükséges a természet vagy az állatok jogainak elismerése ahhoz, hogy megállapítható legyen az állam kötelezettsége a környezet és a természet, illetve az állatok védelmére. Ezt az állam pozitív jogvédelmi (intézményvédelmi) kötelezettsége egyébként is megalapozza.^[42] A hagyományos megközelítés mellett szól, hogy míg adott esetben az „új igénybejelentők” jogalanyiságát elismerő dogmatikai megoldások megkönnyíthetik az alapjogok érvényesítését, egyúttal kockázatosak is, hiszen elszakítják az alapjogok védelmét az emberi méltóságtól, ezzel végső soron az emberek alapjogainak védelmét relativizálhatják.

6. JEGYZETEK

[1] E szócikk az ELTE Alkotmányjogi Tanszékén folyó *Az alapjogi jogalanyiság koncepciója (FULCAP)* c. kutatási projekt eredményeire támaszkodik, és a K132712 számú „Az alapjogi jogalanyiság koncepciója” projekt (kutatásvezető: Somody Bernadette) keretében jött létre. A K132712 számú

projekt a Nemzeti Kutatási Fejlesztési és Innovációs Alapból biztosított támogatással, a kutatói kezdeményezésű pályázati program finanszírozásában valósul meg.

[2] Aharon BARAK: *Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations*, New York, Cambridge University Press, 2012, 19–21; Stephen GARDBAUM: „Limiting Constitutional Rights” *UCLA Law Review* 2007, 809.

[3] Lásd pl. 3307/2012. (XI. 12.) AB végzés (az újabb gyakorlatot, illetve a kapcsolódó szabályozás alakulását lásd a 4. címben); *Practical Guide on Admissibility Criteria*, Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022, 10.

[4] MENYHÁRD Attila – GÁRDOS-OROSZ Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*, Budapest, Complex – Wolters Kluwer, 2016; GÁRDOS-OROSZ Fruzsina – SOMODY Bernadette: „Conceptualizing the Legal Capacity to Fundamental Rights” *Studia Iuridica Lublinensia*, 2023/5, 388–392.

[5] Robert ALEX: „Rights and Liberties as Concepts” in Michel ROSENFELD – András SAJÓ (szerk.): *The Oxford Handbook of Comparative Constitutional Law*, Oxford, Oxford University Press, 2012, 288–290.

[6] GÁRDOS-OROSZ – SOMODY (4. j.) 396–399.

[7] ENSZ Egyezmény a gyermek jogairól, 1. cikk. Kihirdette: 1991. évi LXIV. törvény a Gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt Egyezmény kihirdetéséről. A gyermek fogalmának az Egyezmény által alkalmazott definíciója az Egyezmény általános elfogadottságát volt hivatott biztosítani azáltal, ahogy elkerüli az abortusz kérdésében történő állásfoglalást. Lásd Gerison LANSDOWN – Ziba VAGHRI: „Article 1: Definition of a Child” in Ziba VAGHRI – Jean ZERMATTEN – Gerison LANSDOWN – Roberta RUGGIERO (szerk.): *Monitoring State Compliance with the UN Convention on the Rights of the Child: An Analysis of Attributes*, Springer, 2022, 408.

[8] William A. SCHABAS: *The European Convention on Human Rights: A Commentary*, Oxford University Press, 2015, 124. Például *Vo v. France*, Judgment of 8 July 2004, no. 53924/00.

[9] Írország Alkotmánya 40.3.3. cikk. A korábbi szöveget a 36. alkotmánymódosítás változtatta meg.

[10] Magyar Alaptörvény II. cikk; Szlovák Köztársaság Alkotmánya 15. cikk.

[11] 1992. évi LXXIX. törvény a magzati élet védelméről.

[12] 64/1991. (XII. 17.) AB határozat; 48/1998. (XI. 23.) AB határozat.

[13] JAKAB András: *Az új Alaptörvény keletkezése és gyakorlati következményei*, Budapest, HVG-ORAC, 2011, 203–204.

[14] 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (Ptk.) 2:2. § (1) bekezdés. A feltételes jogképesség alapjogi értelmezését lásd 64/1991. (XII. 17.) AB határozat.

[15] ZAKARIÁS Kinga: *Az emberi méltósághoz való alapjog. Összehasonlító jogi elemzés a német és magyar alkotmánybírósági gyakorlat tükrében*, Budapest, Pázmány Press, 2019, 112.

[16] Kristen Rabe SMOLENSKY: „Rights of the Dead” *Hofstra Law Review* 2009/3, 770–772.

[17] Az e részben írtak nagyban támaszkodnak a következő tanulmányokra: LÁPOSSY Attila – PÁSZTOR Emese – SOMODY Bernadette – STÁNICZ Péter: „Az ember alapjog-gyakorlási képességének dogmatikája – I. rész” *MTA Law Working Papers* 2022/1.; a gyermekek joggyakorlási képessége tekintetében LÁPOSSY Attila: „Behind the protection: Key Issues of the Child’s Capacity to exercise Fundamental Rights” *European Integration Studies* 2023/1.; a fogyatékossgal élő személyek joggyakorlási képessége tekintetében SOMODY Bernadette – STÁNICZ Péter: „Mit ér az alapjog, ha nem gyakorolható? Az alapjogi jogképesség és joggyakorlási képesség integrált koncepciója” in SÁNDOR Anikó – RÉKASI Nikolett – CSERTI-SZAUER Csilla (szerk.): *Bábeli rend. Fogyatékossgtudomány és innováció Magyarországon*, Budapest, ELTE Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Kar, 2023.

[18] ENSZ Egyezmény a gyermek jogairól (7. j.) 1. cikk.

- [19] ENSZ Egyezmény a fogyatékossgal élő személyek jogairól. Kihirdette: 2007. évi XCII. törvény a Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezmény és az ahhoz kapcsolódó Fakultatív Jegyzőkönyv kihirdetéséről.
- [20] HOFFMAN István – KÖNCZEI György: „Legal Regulations Relating to the Passive and Active Legal Capacity of Persons with Intellectual and Psychosocial Disabilities in Light of the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Impending Reform of the Hungarian Civil Code” *Loyola of Los Angeles International and Comparative Law Review* 2010/1, 157.
- [21] 36/2000. (X. 27.) AB határozat. SÁRKÖZY Tamás: „Személy és személyiségvédelem” in MENYHÁRD Attila – GÁRDOS-OROSZ Fruzsina (szerk.): *Személy és személyiség a jogban*, Budapest, Wolters Kluwer, 2016, 53; TÓKEY Balázs – SOMODY Bernadette: „The Concept of Legal Capacity in Private Law and Constitutional Law” *Studia Iuridica Lublinensia* 2024/1.
- [22] ENSZ Egyezmény a gyermekek jogairól (7. j.).
- [23] ENSZ Egyezmény a fogyatékossgal élő személyek jogairól (19. j.).
- [24] POZSÁR-SZENTMIKLÓSY Zoltán: „The Role of the Principle of Proportionality in Identifying Legal Capacity to Fundamental Rights” *Studia Iuridica Lublinensia* 2023/5.
- [25] ENSZ Egyezmény a gyermek jogairól (7. j.) 12. cikk; LÁPOSSY – PÁSZTOR – SOMODY – STÁNICZ (17. j.) 16.
- [26] LÁPOSSY – PÁSZTOR – SOMODY – STÁNICZ (17. j.) 17–19.
- [27] LÁPOSSY (17. j.) 3–4.
- [28] 21/1996. (V. 17.) AB határozat; 36/2000. (X. 27.) AB határozat; 43/2005. (XI. 14.) AB határozat; 39/2007. (VI. 20.) AB határozat.
- [29] ENSZ Egyezmény a fogyatékossgal élő személyek jogairól (19. j.) 12. cikk. Az ENSZ Fogyatékossgal élő személyek jogairól szóló egyezményének bizottsága (CRPD Bizottság) álláspontja szerint a támogatott döntéshozatal semmilyen körülmények között nem váltható fel helyettes döntéshozatallal (1. számú Általános Kommentár). Létezik ugyanakkor ettől eltérő értelmezés is, amely rámutat arra, hogy az egyezmény szövege nem utal a helyettes döntéshozatal eltörlésére, és az egyezmény szövegeztésekor a részes államok által szándékolt volt ennek mellőzése. H.N. STELMA-ROORDA – C. BLANKMAN – M.V. ANTOKOLSKAIA: „A changing paradigm of protection of vulnerable adults and its implications for the Netherlands” *Family & Law* 2019/1. Az Emberi Jogok Európai Bírósága is elfogadhatónak tartja bizonyos helyzetekben a helyettes döntéshozatalt mint végső lehetőséget (*Ivinovic v. Croatia*, Judgment of 18 September 2014, no. 13006/13).
- [30] SOMODY – STÁNICZ (17. j.).
- [31] E rész nagyban támaszkodik a FULCAP projektben (1. j.) Bottlik-Granyák Livia és Hollós Dominika Kincső által végzett kutatásokra.
- [32] GRANYÁK Livia: „Vannak-e alapjogaik a szervezeteknek? Elméleti alapok és gyakorlat” *Jogi tanulmányok* 2018.
- [33] GRANYÁK Livia: „Do Human Rights Belong Exclusively to Humans? The Concept of the Organisation from a Human Rights Perspective” *ELTE Law Journal* 2019/2, 22–24.
- [34] GRANYÁK Livia: „A szervezetek alapjogi jogalanyisága és az alapjog természete” *Magyar Jog* 2019/9.
- [35] GRANYÁK (32. j.) 88–89.
- [36] Az alkotmánybíróági gyakorlat alakulásához lásd HOLLÓS Dominika Kincső: „Vannak az államnak alapjogai? Közhatalmat gyakorló szervek alkotmányjogi panaszhoz való joga az Alkotmánybíróság gyakorlata alapján” in SZIKORA Veronika – BALOGH Judit (szerk.): *Díjnyertes gondolatok: Tanulmányok a*

35. OTDK Állam- és Jogtudományi szekciójának első helyezett szerzőitől, Debrecen, DE ÁJK, 2021, 139–166.

[37] Az Alkotmánybíróságról szóló 2011. évi CLI. törvény azóta módosult 27. § (3) bekezdése szerint ilyen esetben az Alkotmánybíróságnak az egyes ügyekben vizsgálnia kell, hogy a közhatalmat gyakorló indítványozót a panaszban megjelölt, Alaptörvényben biztosított jog megilleti-e.

[38] 3130/2022. (IV. 1.) AB határozat. Ennek a folyamatnak az áttekintését és elemzését lásd SOMODY Bernadette: „Constitutional Complaints by State Organs? Changes in the Standing Requirements before the Hungarian Constitutional Court” *ELTE Law Journal* 2023/1.

[39] A hatóságok alkotmányjogi panaszjogának kivezetését a jogrendszerből a Kormány az európai uniós támogatásokhoz való hozzáférés érdekében, a Helyreállítási és Ellenállóképességi Terv részeként kifejezetten vállalt.

[40] Lásd SOMODY Bernadette: „A rendőrarcképmás-ügy mint az alapjogi ítékezés próbája” *Fundamentum* 2016/1, 110–111.

[41] TÓTH J. Zoltán: „Jogosultság-viszony és jogosultság-alanyok” in FICSOR Krisztina – GYÓRFI Tamás – SZABÓ Miklós (szerk.): *Jogosultságok – elmélet és gyakorlat*, Miskolc, Bíbor, 2009, 84–85; MAJTÉNYI Balázs: „Állati jogok kérdése” in LAMM Vanda (szerk.): *Emberi jogi enciklopédia*, Budapest, HVG-ORAC, 2018, 55.

[42] 28/1994. (V. 20) AB határozat, ABH 1994, 134, 139.